

Makale Geliş | Received: 07.05.2018
Makale Kabul | Accepted: 10.08.2018
Yayın Tarihi | Publication Date: 30.10.2018
DOI: 10.20981/kaygi.474497

Ebru ÖNER

Dr. | Dr.
Rize Fatma Nuri Erkan Bilim ve Sanat Merkezi, Rize, TR
Rize Fatma Nuri Erkan Science and Art Center, Rize, TR
ORCID: 0000-0002-3681-9443
ebruoner7@gmail.com

Sebahattin ÇEVİKBAŞ

Prof. Dr. | Prof. Dr.
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Muğla, TR
Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Arts, Department of Philosophy, Muğla, TR
cevikbas@mu.edu.tr

Nietzsche'nin Platon Eleştirisi: Platoncu Değerlerin Yeniden Değerlendirilmesi *

Öz

Nietzsche Batı düşüncesinin ve ahlakının kaynağı olarak Platon'u ve Platoncu Hristiyanlığın ortaya koyduğu değerleri görmektedir. Nietzsche'ye göre bu dünyayı hiçe sayan, öte dünyayı üstün tutan, insanlığı nihilizm bataklığına sürükleyen bu değerler, kaynağını hakikat olarak gördükleri "duyu üstü" dünyadan, idealar dünyasından almaktadır. Nietzsche'ye göre bu dünyadaki eylemlerimizin sonsuz olan idealar dünyasındaki örneklerine uygun olduğu ölçüde iyi, aksi halde kötü olduğunu savunan ve yaşama karşı hınç duyan Platoncu değerler, "güç istenci"nden kaynaklanmaktadır. Çünkü acımasız olan güçlülere karşı doğrudan savaşamayan zayıflar, acıma, dayanışma, iyilik gibi değerleri idealleştirerek gücü ele geçirebilmek, çileci ahlak yolu ile insanlara egemen olmak için, bu dünyayı aşağılayarak, içgüdülerin hadım edildiği, doğal olana karşı doğa-dışı bir öte dünya yaratmışlardır. Nietzsche, hastalıklı olarak adlandırdığı bu durumun düzeltilmesi için idealleştirilmiş değerlerin yıkılması gereken putlar olarak görülmesi, insanın gücünü kendinden alması, yaşama evet demek anlamına gelen "*amor fati*"den yana olması ve özünde "Dionysos" ya da "Zerdüş" olan "Üstün insan"a ulaşmak için çabalaması gerektiğini savunur. Bu çalışmanın amacı, Batı kültürü ve düşüncesi için çoktan değerini kaybetmiş olan Platon ve Platoncu Hristiyanlığın değerlerinin yeniden değerlendirilmesinin gerekliliğini Nietzscheci bir perspektif ile ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, Platon, Ahlak, Değer, İyi, Kötü.

---

* Bu makale "Nietzsche'nin Platon Eleştirisi" başlığıyla Prof. Dr. Sebahattin Çevikbaş danışmanlığında, Ebru Öner tarafından 2017 yılında tamamlanmış olan "Doktora Tezin"den türetilmiştir.

Nietzsche’s Critique of Plato: Reevaluation of the Platonic Values

Abstract

Nietzsche perceives Plato and values of Platonic Christianity as the source of Western notion and ethic. According to Nietzsche, these values that disregard this world, accept other world as superior and drag humanity into nihilism; use so called supersensuous world, world of ideas, as their source of truth. Nietzsche indicates that Platonic values accepts our actions in this world good as long as it is similar to the “idea of good” from the world of ideas, otherwise classifies them as bad and therefore these values resent life, because of volition. Since weak can not fight the strong in their own, they must be gathered together with values like pity, solidarity and kindness to gain power and rule with ascetic ethic. Platonic Christianity devaluates this world and forms another world where instincts are castrated. Nietzsche finds this situation unhealthy and to restore it he suggests idealized values should be seen as graven images that must be destructed, humans should adopt themselves as the source of power, side with “amor fati” which means saying yes to life and endeavour to reach “superior human”, substantially “Dionysus” or “Zarathustra”. Intention of this study is putting forth the necessity of reevaluating Plato and Platonic Christian values that are devaluated in the western culture and notion, in Nietzsche’s Perspective.

Keywords: Nietzsche, Plato, Morals, Value, Good, Evil.

Giriş

Felsefe bir yönüyle teorik, öbür yönüyle pratik bir düşünme, anlama ve anlamlandırma faaliyetidir: bir bütün olarak evreni ve insanı anlamak, evrenin ve insanın yazgısını bilmek istemesi bakımından teorik, insanların nasıl davranmaları gerektiğini söyleyen ahlakı araştırması bakımından da pratik bir düşünme faaliyetidir. Teorik felsefe, varlığın anlamını, metafizik varolanı ve hakikatin kaynağını araştırırken pratik felsefe, yaşamın anlamını ve amacını araştırır (Aster 2005: 49). Fakat felsefede bu ayrım gözetilmeden teori ve pratiğin iç içe geçtiğini, söylemin ve yaşamın birbirini etkilediğini görürüz. Buna göre felsefe, yaşamın, özellikle de insani yaşamın, her alanına nüfuz etmiştir. İnsanla ve insani yaşamla ilişkisi kurulamayacak bir düşünce ve düşünür yoktur elbette; ancak bazı felsefi düşüncelerin ve filozofların yaşamla daha iç içe oldukları görülür.

Felsefeyi “bilmek için bilmek” olarak tanımlayarak teoriyle özdeşleştiren Aristoteles bile teorik bir yaşamın insanın varlığını sürdürebileceği en iyi yaşam olduğunu söylemiş (Nehamas 2002: 16) ancak insanlara nasıl yaşamaları gerektiği konusunda önerilerde bulunarak, teorinin pratiğe uygulanması gerekliliğini de

vurgulamıştır. Çok farklı zamanlarda ve farklı kültürlerde ortaya çıkan Platon’un ve Nietzsche’nin felsefeleri de yaşamla iç içe geçmiş, yaşamı anlamaya ve açıklamaya yönelmiş felsefelerdir. Platon’un felsefesi teorik konuları ele almakla birlikte, erdem ve bilgi arasında doğrudan ilişki kurarak, ölümsüz ruhun öte dünyada bu dünyadaki yapıp etmeleriyle bağlantılı olarak ödül ya da ceza alacağı, insanların mayasına göre devletin kademelerinde yer almaları gerektiği ve felsefi yaşamın en iyi yaşam olduğu gibi söylemleriyle insanların yaşamına pratik anlamda etkide bulunmaktadır. Nietzsche’nin felsefesi, Platon’unkine göre daha az teorik daha fazla pratik öge içermektedir. Onun öğretileri evrensel ya da tek tip bir yaşam tarzını önermez; aksine örneklerini Platon ve Platonculukta gördüğü tek tip yaşam modeliyle toplumun sürü haline geleceğini; insanların kendi benliklerini geliştirmeleri gerektiğini, başkalarını taklit etmemeleri, estetiğin yeni ve çarpıcı sanatlar üretmesi gibi insanların da farklı yaşam tarzları geliştirmeleri (Nehamas 2002: 28) ve özgür birey olmaları gerektiğini söyler.

Batı düşüncesinin inşasında önemi göz ardı edilemeyecek filozofların başında, kendisinden sonraki neredeyse her filozofun bir şekilde müracaat etmek zorunda kaldığı, Platon gelir. Platon’un felsefesi, pek çok filozofun uğrak yeri ve felsefenin vazgeçilmezidir. Bütün Batı felsefesinin “Platon’a düşülen dipnotlardan ibaret” (Whitehead 1978: 39) olarak görülmesi de bu yüzdendir. Bu vazgeçilmezlik kendisini Batı düşüncesinde Platon’a sürekli bir ilgiyle ve Platon’la hesaplaşmayla gösterir. Bu nedenle içinde Platon’un yer almadığı bir felsefe neredeyse yoktur. Bir anlamda bütün Batı felsefesi tarihi de Platon ve onun ontolojik, teolojik, epistemolojik, etik, politik, vd. farklı okumlarının sonucu olarak ortaya çıkan Platonculukla yüzleşme ve hesaplaşmanın tarihidir. Zaman zaman bu fikre karşı çıkışlar olmasının yanında hesaplaşmayı daha ileri götürerek “Platon ve Platonculuğu yıkma” fikrini ortaya atan da Nietzsche’dir.

Nietzsche’nin Platon’u Eleştirmesinin Nedenleri

Ondokuzuncu yüzyıl Avrupası’nda insanın ve yaşamın değersizleşmesi, anlamını kaybetmesi, dahası hayata anlam veren ve hayatı anlamlandıran bütün değerlerin

değerlerini yitirmiş olması, Nietzsche’yi Batı kültürü ve düşüncesi üzerine düşünmeye sevkeder. Sokrates-Platon çizgisiyle başlayan tüm Batı metafiziği, Batı metafiziğine dayalı bir inanç sistemi olan Hıristiyanlık ve onun ahlakı, insanı ve yaşamı değersizleştirmektedir. Bu yüzden Nietzsche’nin yaşadığı çağın Avrupa’sı sarsıcı bir değerler krizine tanıklık etmektedir. Bu kriz, anlam duygusundan yoksun Avrupa insanının hayatında bir boşluk, hiçlik ve hedefsizliğe yol açmıştır.

Pek çok filozof gibi Platon’la kariyerinin başlarında ilgilenen Nietzsche’nin Platon’a yönelik eleştirisinin dayandığı iki temel neden bulunmaktadır: Platon’u Antik Yunan kültürünün çöküş nedeni olarak görmesi ve bu çöküşün Avrupa’yı nihilizm batağına sürüklediğini düşünmesi. Sokrates’in ve Platon’un ortaya koyduğu değerlerden oluşan Antik Çağ ahlaklılığı, Yunan dünyasının yozlaşarak yavaş yavaş yok olmasına yol açmıştır. Yunan dünyası Platoncu değerlerin etkisiyle yok olurken Avrupa’da Platoncu bir din olan Hıristiyanlık ortaya çıkmış ve böylece de Avrupa nihilizme saplanmıştır. Platon ve onun takipçisi olan Platoncu Hıristiyanlık, varoluşun anlamının bir “öte dünya”da olduğunu, ona ancak akıl ve metafizik aracılığıyla ulaşabileceğini savunmakla duygusal dünyadaki varoluşu hiçleştirerek saplandıkları nihilizm ile varoluşsal bir krize neden olmuşlardır.

Sokrates-Platon ile başlayarak tüm Batı metafiziğine hâkim olan felsefi düşüncede insan, Antik Yunan bilgeliğinden farklı olarak, sadece bir “akıl ve ahlak varlığı” olarak görülür. Nietzsche için bunun anlamı, ‘insanı değersizleştirme’dir. İnsanlığa karşı işlenen bu suça bütün Batı metafiziği ortak olmuştur.

Nietzsche’nin Perspektifinden Platoncu Değerlerin Yeniden Değerlendirilmesi

Felsefesinin genelinde bireyselliğe düşmanlık besleyen ve insanlığı makine yapımı eşyaların monotonluğuna ya da sönük tek biçimliğine indirgemeye çalışan her şeye karşı hoşnutsuzluğunu dile getiren Nietzsche’nin ilgisi, zamanla yaşamla ve insan davranışlarıyla ilgili ahlaki ya da moral problemlere yönelmiştir (Wolf 2003: 70). Bu

ilginin amacı iyinin ve kötünün ötesinde bir ahlak sistemi kurmak, ahlaksal yargının yanılışmasını ortaya çıkarmaktır. Ona göre, ahlaka özgü nesnel olgular yoktur. Ahlaka özgü yargılar, tıpkı dinin yargıları gibi bilinmezliğin bir basamağıyla bağlantılıdır. Bu basamakta somut gerçek kavramı ya da somut gerçekler ve simgeseller ayrımı yoktur; kurgular, hakikat olarak gösterilir (Nietzsche 2002: 57) Bu yanılışmalardan kurtulmak için gerçekliğini bilinmez ötelere alan ve bizi kurgulara inanmaya mahkûm eden bir ahlak yerine; anlamını bu dünyadan alan, ayakları yere basan, insanca, pek insanca bir ahlaka göre hareket edilmelidir.

Nietzsche, kaynağını Platon’un “idealar dünyası”ndan alan ahlaki değerlerin nihilistçe olduğunu düşünür ve Platon’un ideal değerlerini, en yüksek idea olan “iyi” ideasına ya da bir Tanrı iradesine dayandırdığını belirtir. Böylece insan, tanrısal olan “ebedi ahlaki yasalar”a, hakikat için hakikate ya da erdem için erdeme ulaşma çabası içinde kendi nefisinden vazgeçerek içgüdülerine zincir vuracak, sanal görevleri yerine getirmek için ideal bir amaca hizmet ederek iyi bir insan olduğunu zannedecektir. Halbuki bu teorik bir yanılgıdır ve bu yanılgı içerisinde hareket edenler yaşama zarar vererek onu zayıflatmaktadırlar. İdeallerin asıl kaynağı, içgüdülerdir; Tanrı’nın vahyettiği sanılan erdemler içgüdülerin kendilerini tatmin etmek üzere uydurulmuş, kaynağı ve nereden geldiği unutulmuş olan insan icatlarıdır (Steiner 2004: 47-48) Nietzsche’ye göre “ideal” sözcüğü yürürlükten kaldırılmalıdır ve bu da ahlaki normların insanlara yüklediği, olayların gidişatını kınayarak “şöyle olmalı” ya da “böyle olmalıydı” gibi kaynağını öte dünyadan aldığı iddia edilen gerekliliklerin eleştirisi (Nietzsche 1967: 180; Nietzsche 2010a: 226) ile mümkün olacaktır.

Nietzsche, şimdiye kadar öz olarak bilinmemiş ve haklarında yanlış tahminler yürütülmüş birer yanılışmadan ibaret olup (Nietzsche 2007a: 275) Sokrates ve Platon’dan beri kabul gören “iyi” ve “kötü”nün varlığına inanmaz. Sokrates’in uydurması ve iki bin beş yüz yıldır öğretilen bir tortu olarak gördüğü “iyi” ve “kötü”ye karşı en ağır saldırıları gerçekleştirerek onların mutlak surette yıkılması gerektiğini savunur. Burada iyi ve kötü ile birlikte yıkılacak olan, Batı’nın varoluş değerlerini

üzerine inşa ettiği metafizik bir zemin, felsefi bir teoloji, teolojik bir felsefe (Özkan 2007: 71) ya da Platoncu Hristiyanlık’tır.

Nietzsche'ye göre ahlaki değer ve yargıların varsaydığı hakikat iddialarının doğruluğu veya yanlışlığı üzerinde değil, güçlü ya da zayıf, tükenmiş ve yozlaştırıcı yaşam biçimlerini yansıtıp yansıtmadığı sorusu üzerinde yoğunlaşılmalıdır. Ancak bu şekilde, radikal bir perspektivizm kapsamında, iyinin ve kötünün ötesinde düşünülürse insanın bilgi biçimlerinin koşulluluğu kabul edilir ve ancak o zaman ahlaki ya da başka türdeki mutlaklarla ilgilenilmez (Pearson 1998: 35). İyi ve kötünün ötesinde düşünmek, yaşamın sürekli yaratıcılığının ancak yıkım sayesinde mümkün olabileceğini fark etmektir. Fakat Nietzsche bir savaş ve yıkım felsefecisi değil, yaşamın sonsuz yaratıcılığının ateşli bir savunucusudur. Ona göre yaşama karşı ahlaki bakış açısındaki sorun; yaşamın bütün olarak onaylanmaması, yaşamın temel ve en güçlü koşullarının olumsuzlanmasıdır (Pearson 1998: 79-80).

Platon’un aksine Nietzsche, hakikat olmayanı yaşam koşulu olarak tanımanın, alışılmış değer duygularına tehlikeli bir şekilde karşı çıkmak olduğunu savunur. Felsefe ancak yaşam koşulu olarak hakikatten vazgeçmeyi başarabildiği zaman kendisini, Nietzsche’nin oluşturmaya çalıştığı yeni değerlere ulaştırarak iyinin ve kötünün ötesine koyar (Nietzsche 2010b: 20).

Nietzsche ahlaki değerlerin kaynağı sayılan “iyi” ve “kötü”nün, Platon’un savunduğu gibi, insan dünyasının dışındaki bir idealer dünyasında olduğu fikrine şiddetle karşı çıkar. Ona göre iyi ya da kötü insan varlığının dışında değil insanla vardır ve insan eylemlerinin içindedir. İnsanın bittiği, artık eylemde bulunmadığı yerde onlar da yok olurlar. Eylemler değerlerin düzenlenmesinde başlıca etkindir ve insan davranışının uyacağı ölçüyü kendisi seçer. Sadece insanı bu eylemlere iten yaratıcı, geleceği yapıcı güç genelgeçerdir ve felsefenin görevi, bu gücün yorumlaması ve aydınlanlatılmasıdır. Platon felsefesi gibi, konusunu insandan bağımsız olarak var olduğuna inanılan idealardan alan bir felsefe geçerli değildir. Bu şekildeki geçersiz felsefi görüşlerin uydurdukları gibi metafizik bir hakikat yoktur. Bu yüzden insanı metafizik hakikat olarak derinleştirdiğini, aydınlattığını sanan bu tür öğretiler; aslında

aydınlığı karanlık yapmakta, başka bir deyişle gerçek insanı öldürmekte, düşte yaşayan insana yönelmektedir (Eyüboğlu 2002: 71-72).

Amacı metafizik düşlerle uyutulmuş insanları uyandırmak olan Nietzsche, yaşadığı dönemde kimsenin kolay cesaret edemeyeceği bir şeyi yapmaya, ahlaka duyulan güveni yok etmeye çalışır (Nietzsche 2009: 10). Ona göre arka planında yaşamdan öç alma düşüncesi bulunan ahlak, gerilemenin, çöküşün (*décadance*) özel tepkisidir. Çünkü Platoncu metafizikçiler ahlak kisvesi altında tüm değerleri yaşama düşman değerlere dönüştürdüler. Nietzsche böyle bir ahlakın açığa çıkarılmasını; bugüne dek “doğru” denilen ne varsa yalanın en zararlı, en kalles, en sinsi biçimi olarak ortaya konması olarak görür ve doğrunun yıldırımının en yüksekte olan şeyin üzerine düşmesi şeklinde yorumlar. Ona göre ahlakın ne olduğunu bulan, tüm değerlerin değersizliğini de bulmuş demektir. “Tanrı”, “öte dünya”, “gerçek dünya” kavramları, var olan biricik dünyayı değerden düşürmek, yersel gerçekliğimiz için bir amaç ve ödev bırakmamak için, “ruh”, “tin”, “ölümsüz ruh” kavramları bedeni hor görmek, yaşamda önemsenmeye değer ne varsa hepsine karşı umursamaz bir tavır takınmak için uydurulmuştur. Sağlık yerine “ruhun selameti”, günah kavramı ve ona bağlı işkence aracı olan “özgür istenç” kavramı ile içgüdülere karşı güvensizlik ortaya konmuş, “çıkar gözetmezlik” ve “kendini yadsıma” kavramları yoluyla *décadance* belirtisi zararlı olana doğru eğilim, kendi kendini yıkarak “tanrısal” olana yükseliş söz konusu olmuştur. En korkuncu da iyi insan kavramıyla tüm zayıflara, hastalara, kusurlulara, kendi kendinden acı çekenlere, yok olması gereken ne varsa sahip çıkılmış, gururlu, yetkin, olumlayan, geleceğe güvenen, geleceği doğrulayan insana kötü denmiş, bunlara da ahlak diye inanılmıştır (Nietzsche 2003a: 121-122; Nietzsche 2007b: 260).

Nietzsche binlerce yıllık yaşam tarzı ile kıyaslandığında, kendi yaşadığı çağda insanların çok ahlaksız bir dönem içerisinde bulunduğunu savunur. Bunun nedeni olarak geleneğin gücünün azalmasını ve ahlak duygusunun neredeyse buharlaşıp yok olacak derecede geliştirilip yüceltilmesini görür. Nietzsche’ye göre ahlakı ‘geleneklere itaat’ olarak gören değerlendirme biçimine göre geleneğin emretmediği konularda ahlak söz konusu değildir. Bu nedenle davranışlarını geleneğe değil, kendisine bağlı kılmak

isteyen özgür insan ahlaksızdır. İnsanlığın başlangıcından beri “bireysel”, “özgür”, “başına buyruk”, “alışılmamış”, “şaşırtıcı”, “değişik” olan durumlar “kötü” olarak nitelendirilmiştir. Geleneğin oluşumunun kökeninde kişisel çıkarlar vb. değerler olsa da, Nietzsche’nin çağında, bir davranış gelenek buyurduğu için değil de kişisel çıkarlar gibi başka nedenlerle yapılıyorsa bu davranış ahlak dışı kabul edilirdi. Geleneği “bize yararlı olanı emrettiği için değil, yalnızca emrettiği için itaat ettiğimiz üst düzey bir otorite” (Nietzsche 2009: 19-20; Nietzsche 1911: 17-18-19) olarak tanımlayan Nietzsche’ye göre gelenek ahlakı, bireyin kendini feda etmesini gerektirir. Buna karşılık bireyin kendi yararını mutluluğun kişisel anahtarı olarak empoze eden ahlakçılar, gelenek ahlakçılarının tüm temsilcileri tarafından kınanmalarına rağmen yeni bir yol izlerler. Ahlaksızlar olarak topluluktan koparlar ve gelenekçilerin gözünde tam anlamıyla kötüdürler (Nietzsche 2009: 20-21; Nietzsche 1911: 19-20). Ama asıl onlar Nietzsche’nin üst insanına ulaşma yolunda, yani doğru yoldadırlar.

Gelenek, ilk insanların sözde yararlı ve zararlı olanlara ilişkin deneyimlerini yansıtır ama gelenek duygusunu oluşturan ahlaklılık bu tür deneyimlerle değil, geleneğin geçmişi, kutsallığı ve tartışılmazlığı ile ilişkilendirilir. Bu yüzden ahlaklılık, insanın yeni deneyimler edinmesine ve gelenekleri düzeltmesine engel olur. Yani ahlak, yeni ve daha iyi geleneklerin ortaya çıkmasına karşı koyar ve insanları aptallaştırır (Nietzsche 2009: 28; Nietzsche 1911: 28).

Nietzsche’ye göre halkın mutluluğa ve erdeme ilişkin öğretileri, azla yetinmek olan alçak gönüllü bir erdemden ibarettir. Bu nedenle halk gittikçe küçülmektedir. Aslında insanlar keyfetmek istedikleri için erdem bakımından azla yetinmiyorlar. Çünkü ancak alçak gönüllü bir erdem keyif ile uyuşabilir. Onlar alçak gönüllülükle bir mutluluğu kucaklamaya “Kadere rıza” diyorlar. Ama bu arada da göz ucuyla ve alçak gönüllülükle yeni bir küçük mutluluk aramayı da ihmal etmezler. Aslında en çok istedikleri şey, kimsenin onlara acı vermemesidir. Bu yüzden herkesten önce davranıp herkese iyilik yaparlar. Aslında her ne kadar adına “erdem” dense bile bu korkaklıktan (Nietzsche 2006: 135; Nietzsche 2007a: 299-230) ve iki yüzlülükten başka bir şey değildir. Bu iki yüzlü insanlar, insanları alçak gönüllü ve uslu kılan erdem sayesinde

kurdu köpeğe, insanı da insanoğlunun en evcil hayvanına dönüştürmüşlerdir. Böylece kendilerini tehlikelerden uzak tutarak güvence altına alırlar. Bu ise adına ölçülülük dense bile sıradanlıktan (Nietzsche 2006: 135; Nietzsche 2007a: 239) başka bir şey değildir.

Nietzsche'ye göre erdem kimileri için saygınlık, kimileri için adalet, kimileri için tavır, kimileri için gereklilik, kimileri için de yetkinleşmektir. Ancak bunların hiçbiri gerçek erdem değildir. Örneğin, adillikleri ile gurur duyanlar, aslında adalet adına her şeyi ihlal ederler; böylece dünya onların adaletsizlikleriyle boğulup gider. “Ben adilim” dediklerinde, “ben öcümü aldım” demek isterler. Erdemleriyle düşmanlarını ezmek isterler ve kendi yücelişleri başkalarını küçültmek içindir. Halbuki gerçek erdem, “ödül”, “kefaret”, “ceza”, “adil intikam” sözcüklerinde değil tıpkı ananın çocukta var olması gibi, benliğin eylemde var olmasıdır (Nietzsche 2006: 73-74; Nietzsche 2007a: 124-125).

Nietzsche'ye göre kötü, erdem için gereklidir. Nasıl ki bir ağacın gelişip yükselmesi için kötü havalarla, fırtınalarla, dışarıdan engellenmeler ve direnişlerle karşılaşması gerektiği gibi, insanın da güçlenmesi için kıskançlık, aç gözlülük, güvensizlik, şiddet vb. şeyler gerekir. Zira daha zayıf bir doğayı mahveden zehir; güçlüyü güçlendirmektedir (Nietzsche 1974: 91-92; Nietzsche 2003b: 55).

Sokrates ve Platon’un düşüncesinin, çileci idealin en kötü türünü bize sunduğunu (Dieth 2007: 113) savunan Nietzsche'ye göre, kapsamlı bir şekilde ele alındığında kutsal niyetlerin koruması altındaki çileci ideal ve onun ahlak sistemi, kutsal niyetler perdesi altında en akıllıca ortaya konmuş, ancak en tehlikeli olan sistemdir. İnsanlığın tarihine korkunç ve unutulmaz bir biçimde yazılmış bu ideal kadar Avrupa’nın kusursuz sağlığı ve ırksal gücü üstünde böylesine tahrip edici etki yaratan başka bir şey düşünülemez. Abartısız olarak bu ahlak sistemi, Avrupalı insan sağlığının şimdiye kadar görmüş olduğu gerçek beladır (Nietzsche 2015: 163). Nietzsche, ahlakı, insanlarda hayatı, yaşama sevincini ve doğaya uygun yaşamı baskı altına aldığı için, hayata ve doğaya karşı olmasından ötürü insanı hasta, yorgun ve bitkin kıldığı için suçlamaktadır. Ona göre insan, ahlaki baskı yüzünden esnekliğini yitirerek hayati

uyarılarına cevap veremez hale gelir ve katılaştır. Bunun sonucunda da kişi kendi içgüdülerine karşı, hatta kendine karşı bile yabancılaşmaktadır. Nietzsche insanın içgüdülerine karşı yabancılaşmasını *décadance* formülü (Baykan 2008: 17) olarak görmektedir ve *décadance*’ın aşılması için yabancılaşmanın aşılması gerektiğini ileri sürer.

Nietzsche’ye göre, nerede ahlakla karşılaşırsak orada değer biçme/değerlendirmeler ile insan güdülerinin ve eylemlerinin kademeli düzeni ile karşılarız. Bunlar ise her zaman topluluğun ve sürünün ihtiyaçlarını ifade etmektedir. Ahlak, bireyi sürünün bir fonksiyonu olarak eğitir ve bireye de sadece bu yönde değer atfeder. Farklı toplulukların korunmasının şartları da farklı olduğu için farklı ahlaklar ortaya çıkmıştır ve çıkacaktır. Ahlak, bireylerde bulunan bir sürü içgüdüsünden ibarettir (Nietzsche 1974: 175; Nietzsche 2003b: 125; Baykan 2008: 24). Nietzsche’de kaynağı itibariyle ahlak, güç istencinin bir ifadesidir. Ahlak kuralları belli insani ihtiyaçları karşılamak için konulmuştur. Bu ihtiyaçlar temelde biyolojik, daha özelde fizyolojiktir. “Sürü içgüdüsü” ya da topluluk halinde yaşama ihtiyacı; türün korunması ve geliştirilmesi, daha yüksek yaşam formlarının yaratılması, ezilenlerin korunmasıdır. Bütün erdemler, temelde “gerekli, iyi kabul edilen organik işlevlerden” başka bir şey değildir (Baykan 2008: 28).

Nietzsche’ye göre Sokrates’ten itibaren tüm Avrupa tarihinin ortak düşüncesi, yaşamda, bilgide, sanatta, siyasette ve toplumda rehber ve hâkim olabilmek için ahlaki değerlerin diğer değerlerden üstün tutulmasıdır. Dünyada böylesine gelişen ahlaki değerler açısından güç istencinin arkasında 1- Güçlülere ve bağımsızlara karşı sürünün içgüdüsü, 2- Sefillerin ve yoksulların, talihi açık olanlara karşı içgüdüsü, 3- Sıradan olanların istisnai olanlara karşı içgüdüsü, olmak üzere üç neden vardır. Ahlak bu hareket sayesinde muazzam bir avantaja sahip olmuş, bunun yanında çok fazla zulüm, sahtelik ve dar görüşlülük ona yardım etmiştir. Çünkü bugüne kadar dünyada var olan en büyük ahlaksızlık, ahlaklılığın yaşamın temel içgüdülerine karşı mücadelesidir (Nietzsche 2010a: 198-199; Nietzsche 1967: 156).

Nietzsche tarihin iki farklı ahlak türü sergilediğine inanır: (Kenny 1998: 301) köle ya da sürü ahlakı ve efendi ya da aristokrat ahlakı. Ona göre, Platon’un ortaya koyduğu değerler orta sınıfın kadim aristokrat ahlakı karşısında kazandığı tarihî zaferi temsil eder. Acıma, alçak gönüllülük, fedakârlık; kölelerin çıkarlarına hizmet eden değerlerdir. Cesaret, cömertlik ve alicenaplık gibi değerler ise soylu efendilerin çıkarlarına hizmet eder. Köle ahlakının değerlerinin temelinde güçsüz ve tepkisel bireylerin stratejileri (West 2008: 215) bulunurken, efendi ahlakının değerleri güç ya da kudreti temsil etmektedir. Nietzsche'ye göre tüm kötülüklerin kökeninde uysallığın, iffetin, özgeciliğin, mutlak itaat ve köle ahlakının zafer kazanması yatmaktadır. Böylece hükmeden mizaçlar, ikiyüzlülüğe ve vicdan azabına mahkûm edilmişlerdir. Yaratıcı mizaçlar ve Tanrı'ya karşı isyancılar, belirsiz ve ebedi olduğu varsayılan değerlerle yasaklanmış, (Nietzsche 1967: 465; Nietzsche 2010a: 552) istenmeyen bir duruma düşürülmüşlerdir.

Nietzsche'ye göre, insanın erdemleri arasında tutku, sevinç, öfke, haset vb. hepsinin olması gereklidir. Bunlar arasındaki savaş ve çatışma sonucunda insan yıkılacak, kendini aşacaktır (Nietzsche 2007a: 43-44). Nietzsche'ye göre yaşamın ve büyümenin var olduğu bütün güç, dürtüler ve tutkular; yaşamı reddetme içgüdüleri olarak ahlaklılığın yasaklaması altındadır (Nietzsche 1967: 189; Nietzsche 2010a: 236). Hâlbuki bu güç, dürtü ve tutkuların kökünü sökmek; yaşamın kökünü sökmek demektir (Nietzsche 2002: 40). Yaşamın özgürleştirilmesi için Platoncu ahlaklılığın yok edilmesi gereklidir.

Nietzsche'ye göre Platoncu ahlakçılar; iyi insan olabilmek için, ani heyecan, güç, sevgi, intikam, sahip olma tutkusu ve bunlara benzer arzuların büyük talihsizliklere yol açtığı, kötü ya da ayıp olduğu gibi gerekçeler göstererek ruhlarını temizlemek için bunları söndürmek ve kökünü kazıtmak ister. İnsandaki gücün büyük kaynakları olan ruhun tehlikeli, taşkın ve aceleci selini hizmete almak ya da korumak yerine, onları kurutmaya çalışır. Böyle yaparak onlar sadece “hadım edilmiş insan, iyi insan” (Nietzsche 1967: 206-207; Nietzsche 2010a: 257-258) ortaya çıkarabilmektedirler.

Nietzsche'ye göre erdemin ilk güdüsü, iyi insan icadıdır ve insanın düşman olabileceği, zarar verebileceği, öfkelenebileceği, intikam isteyebileceği içgüdülerini yok etmesini ister. İnsanı iyiye indirgemekteki temel amaç, insanın kötülük yapmamasına, hiçbir şekilde zarar vermemesine dayanır; buna ulaşmanın yolu kızgınlık içgüdülerinin yok edilmesi ve kronik bir hastalık olarak ruhun huzurudur. Bu düşünce tarzı gerçekte birbirini tamamlayan iyi ve kötüyü birbirleriyle çelişen gerçeklikler olarak kabul etmekten kaynaklanır, iyinin tarafının tutulmasını tavsiye eder, iyinin kötüyü köklerine kadar reddetmesini ister. Bu şekilde aslında tüm içgüdülerinde Evet' i ve Hayır'ı barındıran yaşamı inkâr eder (Nietzsche 1967: 192; Nietzsche 2010a: 240). Nietzsche açısından içgüdüleriyle savaşılan bilge insan Sokrates’in bilgi ve mutluluğun eşitliği düşüncesi, bir *décadance* formülüdür (Nietzsche 2002: 23-25). Halbuki yaşamın yükselişinde mutluluk ve içgüdü birliği söz konusudur. Mutlu olmak için içgüdüleri hadım etmek değil onlarla birlikte yaşamayı öğrenmek gereklidir.

Nietzsche çileci idealin insanı zayıflatmakta ve tüketmekte olduğunu, insanlara sadece tükenmişlerin değerleri olan, kendini küçük düşürme, acıma, hatta yaşamın inkâr edilmesi anlamlarına gelen erdemi öğrettiğini belirtir. Buna karşı olarak kendisinin bugüne kadar insanlara öğretilmemiş iki şeyi öğrettiğini savunur. Bunlardan birincisi insanları zayıflatan ve tüketen her şeye karşı hayır demeyi öğretmek, ikincisi de güçlendiren, güç depolayan, güç duygusunu savunan her şeye karşı evet demeyi öğretmektir (Nietzsche 1967: 33-34; Nietzsche 2010a: 56). Bunlar Nietzsche için gerçek erdemlerdir ve ahlaka bu şekilde ulaşılacaktır.

İyinin ve kötünün ötesinde düşünmeyi yaşamın bütün halinde onaylanması olarak gören Nietzsche için nefret, başkalarının acılarından keyif duymak, çalıp çırparak hükmetme arzusu, egemen olma tutkusu ve kötü diyebileceğimiz ne varsa; türü korumanın en şaşırtıcı ekonomisine dayanır. Bu ekonomi; yüksek bedellerden ve sahtecilikten çekinmez, son derece budalacıdır ve türümüzü koruduğu kanıtlanmıştır. Nietzsche, insan olma koşulunun trajik doğasına katlanabilmek ve bunaltıcı etkilerini alt edebilmek için tüm hakikatin karşısında kahkahalarla gülebilmek zorunda olduğumuzu öne sürer. Ona göre tarihin ve uygarlığın hakikati “türün korunması”dır ve birey

önemsizdir. Biz bu hakikate gülebildiğimiz sürece kahkahalarımız bilgelikle ittifak edecek ve böylece “şen bilim” doğacaktır (Nietzsche 2003b: 23-24; Pearson 1998: 78-79). Şen bilim tavrı, bilginin dar bir çerçevede, bir grubun çıkarına hizmet ederek diğerlerini uyutan, onların gözüne perde örtterek, hatta kör ederek belli bir düşünme ve yaşama alışkanlığına sokan, dünyadaki yaşamın gelişmesine ket vuran bir anlayışla yaşanmasına başkaldıran, yaşamdan yana olan, (İnam 2009: 100-101) yaşamı onaylayan bir tavidir.

Nietzsche değerler sözüyle insanın düşüncelerini, ülkülerini, bilimi, sanatı, felsefeyi, dini, ahlakı, tarihi de içine alan tüm başarılarını ifade etmektedir. Onun anlamlı gördüğü her şey bir değerdir. Ancak Nietzsche’nin çağı da dahil olmak üzere Sokrates’ten beri tüm Batı dünyası, bu değerlerden sadece Hıristiyan ahlakını kendi başına ana değer durumuna getirerek dini, tapınmayı, ahlakı, tarihi, psikolojiyi kendi doğal değerleriyle düzeltilmeyecek bir şekilde çelişkiye düşürmüş, insanın bütün başarılarına ve yaşaması için şart olan değerlerine aykırı bir anlam yüklemiştir (Kuçuradi 2009: 15). Nietzsche üstün değer olarak ahlaklılığın “bu dünya işe yaramaz, *gerçek bir dünya* olmalı” fikrini beraberinde getirdiğini savunur. Ancak bu tür bir ahlaklılık Nietzsche’ye göre çöküşün içgüdüğü; bu şekilde intikamını alan ve efendi rolünü oynayanlar, tükenen ve mirastan yoksun bırakılanlardır. Böyle bir ahlaklılığı savunan filozoflar daima nihilist dinlerin hizmetindedir (Nietzsche 1967: 216; Nietzsche 2010a: 269) ve hakikatin görünüşten daha değerli olduğu fikri, bir ahlak önyargısından başka bir şey değildir (Nietzsche 2010b: 51).

Ahlaklılığın hatırı için ahlak, ahlaklılığı doğallıktan uzaklaştırdığı gibi, sanatın iyiliği için sanat da bir gerçekliğin karalanmasıdır. “Güzelliğin iyiliği için güzel olan”, “gerçeğin iyiliği için gerçek” ve “iyinin iyiliği için iyi olan” bunlar, kötü gözün üç biçimidir. Sanat da bilgi de ahlak da yaşamı yükseltmek için bir araçtır (Nietzsche 1967: 168; Nietzsche 2010a: 212). Kendi başlarına bir değer ya da amaç olarak görülmemeleri gerekir. Aksi takdirde gerçekliklerini ya da değerlerini kaybetmektedir. Eylemi insandan ayırmak, ahlaklılığın doğallıktan uzaklaştırılmasıdır. Bir eylem kendi başına değerden

yoksundur. Her şey eylemin kimin tarafından yerine getirildiğine bağlıdır (Nietzsche 1967: 165; Kuçuradi, 2009: 17; Nietzsche, 2010a: 209).

Nietzsche bu gibi sebeplerden ötürü Platoncu değerlerin yeniden değerlendirilmesi ve yeni değerlerin yaratılması gerektiğini savunur. O halde yeni değerlerin ölçüsü, ne ya da kim olacaktır? Nietzsche'ye göre yeni değerlendirmelerin ölçüsü; gerçekliği kendi gözleriyle gören, geçerlikte olan ahlakın dışında yeni başarılarıyla yeni değerler ortaya koyan, geleceğe yön verebilen yaratıcı insan, milyonlarca insanın yaşamasını haklı çıkaran trajik insandır (Kuçuradi 2009: 18-19).

Nietzsche, değerler ve değerlendirme problemini Platon'da olduğu gibi ahlakın bir problemi olarak değil insanın bütün etkinlikleri ile ilgili bir problem olarak ele alır. Bu bakımdan da ahlakı problematik görür. İyi-kötü zıtlığına dayanan ve “bu dünyadaki” gerçek hayatı “mahkûm eden” ahlakın karşısına o, hayatı olduğu gibi ve bütün haklarıyla yaşayan insan hayatını koyar; öyle bir hayat ki bunda, insanın gerçek “metafizik etkinliği” ahlak veya din değil, en geniş anlamda “sanat” ve “yaratıcılıktır” (Kuçuradi 2009: 6-7). Nietzsche için sanat, *décadance*'ı aşma, üstün insan'a ulaşma yolundaki en önemli insan faaliyetidir.

Nietzsche Platon ile başlayıp kendisine kadar uzanan ahlaki değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ve o güne dek yasaklanmış, küçümsenmiş, lanetlenmiş her şeye “evet” demek, olumlu yapmak gerektiğini savunmaktadır. Ona göre insanlık kendi başına doğru yolu bulmamıştır ve tanrısal olarak yönetilmemektedir. Tersine o yadsıyan ve bozucu içgüdüler, *décadance* içgüdüleri insanı baştan çıkarmış ve en kutsal değerleri arasında hüküm sürmüştür. Bu nedenle Nietzsche, ahlaki değerlerin kaynağına ulaşmayı ve insanlığın en yüksek anlamda kendine döneceği, geriye ve ileriye bakabileceği, rahiplerin boyunduruğundan kurtulup neden ve niçin sorularının ortaya konacağı vakti hazırlamayı kendisi için bir ödev kabul etmiş, (Nietzsche 2003a: 79; Nietzsche 2007b: 228) yaşamı boyunca bunu başarabilmek için çaba göstermiştir. İnsanlığın geleceğinin değerlerin kökeni sorusunda yatmakta olduğunu savunan Nietzsche'ye göre, filozof ya da rahip tarafından olsun, bugüne dek “Kutsal Kitabın bize insan yazgısını yöneten tanrısal bilgelik üstüne en son çözümleri getirdiğine, ötesini düşünmemek gerektiğine”

inanmamızın istenmesi, aslında tam tersinin doğru olduğunun kanıtıdır. Yani dünya bugüne dek Nietzsche gibi düşünmeyen mikrop bulaşmış filozof ya da ermiş olarak adlandırılan en kötülerin, düzenbazların, öç güdücülerin elinde kalmıştır ve onlar, dünyaya kara çalan, insanlığı lekeleyen kimselerin dünyayı yönettiği gerçeğinin su yüzüne çıkmasını istemezler. Çıkar gözetmezliğe değer verirler ve bencilliği aşağılarlar. *Décadance* ahlakıyla bitiş istencini gerçek ahlak sayarlar. Halbuki ahlaki anlamda kullandıkları “ruh”, “tin”, “özgür istenc”, “Tanrı” gibi kavramlar insanlığı fizyolojik olarak yıkmaktadır. “Ruhun kurtuluşu” olarak gördükleri, bedeni küçümseme, yaşamın gücünü arttırmayı önemsememe vb. insanlığı *décadance*’a götürmektedir. Onların ahlakı, *décadance*’a götüren bir yoldur (Nietzsche 2003a: 79-80; Nietzsche 2007b: 228-229). *Décadance*’dan kurtulmanın yolu ise ahlaki değer olarak gösterilmeye çalışılan putları yok etmek, yeni değerler yaratmaktır.

Nietzsche, Platon’un yaşama karşı alttan alta hınç duyan yozlaşmış içgüdüünün karşısına dolup taşmaktan doğmuş olan en yüksek olumlama ilkesini koyar. Ona göre acının kendisine, suçun kendisine, varlığın sorunsal ve yabancı nesi varsa hepsine sınırsız bir evet demek gereklidir. Yaşama karşı bu en sevinçli, en coşkulu ve taşkın evet deyiş, bilgeliklerin en yükseği ve en derini, doğrunun ve bilimin en sağlam bir biçimde doğrulayıp destekledikleridir. Var olan hiçbir şeyden vazgeçilemez. Ama bunun için güç ister, yürek ister. *Décadent* olan zayıfların yaşamda kalma koşullarından biri yalandır ve onlar için gerçekten korkup kaçmak, yani ideal olana sığınmak nasıl bir zorunluluksa güçlüler için de bilmek, gerçeğe evet demek böyle bir zorunluluktur. Nietzsche’ye göre bunları fark ederek Dionysosça sözcüğünü kavramakla kalmayıp bu sözcükte kendini bulan kişi, artık Platon’daki çürümüşlüğün kokusunu alan (Nietzsche 2003a: 60-61; Nietzsche 2007b: 214) kişidir. Nietzsche’nin perspektifinde bu kişi diriliğin, canlılığın, yaşamının, varoluşun, geleceğin filozofudur ve artık bir üstün insandır.

Nietzsche’ye göre üstün insan, *décadance* ahlakın getirdiği değerlerden oluşan putları yıkarak yeni değerler yaratabilen insandır. Nietzsche değer yaratmak için, geleneksel felsefenin akılcı ve tartışmacı olanları dışındaki yollarla başkalarının

tutumlarını değiştirmeye çalışmak gerekliliğini savunur. İnsanın kendi geleneksel önyargılardan oluşmuş değerlendirme perspektifinden uzaklaşarak yeni değerlendirmelerine yerleşmesi zor, fakat imkânsız değildir. Değer yaratmayı bir ödev kabul eden Nietzsche sadece iyi entellektüel vicdanların çok farklı perspektiflere sahip (Clark & Dudrick 2007: 225) olmalarından ötürü değer yaratabileceklerini ve artık Platoncu geleneğin getirdiği yozlaşmış sürü ahlakının değerlerinin yerine kendi yasasını kendi koyan, entellektüel vicdana dayalı, üstün insanın değerlerinin gelmesi gerektiğini savunur.

Sonuç

Yaşamı ve yaşam dünyasını olumlayabilmek için mesafeli davranan Platon ve Platonculuk, Nietzsche’ye göre Avrupa’yı uçurumun kenarına getirmiştir: insanın kendine yabancılaşması, *décadance* ve nihilizm. Nietzsche’nin Platon ve Platoncu tüm felsefelere ve ahlaklara karşı olmasının nedeni budur.

Nietzsche Platon’dan beri süregelen Batı Avrupa’nın Hıristiyan değerlerinin artık inanılmayacak düzeye geldiğini ve bu gerçekle yüzleşilmesi gerektiğini düşünür. Ona göre, bunlara inanmaya devam edenler ancak samimiyetsiz ve sahte olanlardır. İnsanlık bu değerlerin iflasını ve değer boşluğunu gördüğü zaman korkunç bir pesimizm ve nihilizme düşecek; medeniyet, inanç yitimiyle terkedilecek ve çökecektir. Daha önceleri Lutherci bir dindar olan Nietzsche, sonrasında ateşli bir ateist olarak belki de seküler bir toplumun tehlikelerini vurgulamak istemiştir (Robinson 2000: 7). Nietzsche’ye göre eğer Tanrı ve temsil ettiği her şey öldüyse, Hıristiyanlığın değerleri artık Avrupa uygarlığına etik ve kültürel değerler sağlamıyorsa, o halde tüm korkunçluğuyla varoluşun anlamı sorunu karşımıza çıkmaktadır (Nietzsche 2003b: 232; Pearson 1998: 69). Nietzsche Tanrı’nın yokluğunda dünyayı kurtarıp masumiyeti yeniden yaşamın akışına yerleştirerek varoluşu anlamlandırarak olan tek tutumun “trajik bir güç kötümserliğinin” geliştirilmesi konusunda modern insanın yüreklendirilmesi olduğunu savunur. Ona göre yaşamın nihai amaçlardan ve ahlaki ereklerden yoksun olduğunu

kabul edilmesi gerekliliği trajiktir ama bu, kendi hıncımız yüzünden bizi umutsuzluğa ya da yaşamdan intikam almaya yöneltmemeli; aksine, gerçekliği olduğu gibi şen bir biçimde onaylamalı, yaşama karşı mutlak ahlaki yargının “iyi”sinin ve “kötü”sünün ötesinde bir tutumla yaklaşmalıyız. Dünyaya ve varoluşa güçsüzlük ve hınçtan değil yardımseverlik, kadirşinaslık, sağlık, enerji, bilgelik ve yüreklilikten kaynaklanan estetik bir tutum takınmalıyız. Çünkü Nietzsche’nin *Tragedya’nın Doğuşu* adlı eserinde de belirttiği gibi dünya ve varoluş ancak estetik bir fenomen olarak ebediyen onaylanmıştır (Nietzsche 2010c: 39; Pearson 1998: 69-70; Nehamas 2002: 247). Varoluşun dehşetine karşı gelecek olan huzur, mutluluk ve yaşamın onaylanması ancak ve ancak estetik yaklaşım ile mümkün olacaktır.

Sonuç olarak Nietzsche Platon ve Platoncu Hıristiyanlığın değerlerine ve ahlakına karşı çıkmakla tüm değerleri yok etmek ya da “canımızın istediğini kuralsızca yapalım” manasında bir ahlak-dışılıktan yana değildir. Nietzsche’nin değiştirmeye çalıştığı değerler, bazı insanların kendi çıkarlarına uygun bir şekilde kötüye kullanarak tiranlaştırdıkları ve insanlığın insanca yaşamasını, üstün insana ulaşmasını engelleyen değerlerdir. Ona göre yapılması gereken, zayıf olup merhamet dilenmek ya da “hakkımı öte dünyada alırım nasıl olsa” şeklinde düşünmek yerine, güçlü olup hakkını aramak; başına gelen istenmeyen olaylar karşısında kendini acındırmak ya da kendine acımak yerine, “öldürmeyen şey güçlendirir” şeklinde düşünmek, bunu güçlü olmak ve üstün insana ulaşma yolunda bir fırsata çevirmek, böylece yaşama evet demektir.

KAYNAKÇA

ASTER, Ernst Von (2005). *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*, çev. Vural Okur, İstanbul: İm Yayınları.

BAYKAN, Fehmi (2008). *Nietzsche'nin Felsefesi*, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

CLARK, M. & D. DUDRICK (2007). "Nietzsche And Moral Objectivity: The Development of Nietzsche's Metaethics", *Nietzsche and Morality* ed. N. Sinhababu, & B. Leiter, pp. 192-226, New York: Oxford University Press.

DIETHE, Carol (2007). *Historical Dictionary of Nietzscheanism*, United Kingdom: The Scarecrow Press.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki (2002). *Nietzsche: Eylem Ödevi*, İstanbul: Broy Yayınları.

İNAM, Ahmet (2009). *Yaşamla Yoğrulmuş Bilgi*, İstanbul: Say Yayınları.

KENNY, Antony (1998). *A Brief History of Western Philosophy*, Great Britain: Blackwell Publishers.

KUÇURADI, İoanna (2009). *Nietzsche ve İnsan*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

NEHAMAS, Alexander (2002). *Yaşama Sanatı Felsefesi Platondan Foucault'ya Sokratik Düşünümler*, çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

NIETZSCHE, Friedrich (1911). *The Dawn of Day*, trans. by J. M. Kennedy, New York: The MacMillan Company.

NIETZSCHE, Friedrich (1967). *The Will To Power*, trans. by W. Kaufmann & R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books.

NIETZSCHE, Friedrich (1974). *The Gay Science*, trans. by W. Kaufmann, New York: Vintage Books.

NIETZSCHE, Friedrich (2002). *Putların Alacakaranlığı - Çekiçle Felsefe Yapmanın Yolları*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Say Yayınları.

NIETZSCHE, Friedrich (2003a). *Ecce Homo*, çev. Can Alkor, İstanbul: İthaki Kitapları.

NIETZSCHE, Friedrich (2003b). *Şen Bilim La Gaya Science*, çev. Levent Özşar, Bursa: Asa Kitapevi.

NIETZSCHE, Friedrich (2006). *Thus Spoke Zarathustra*, trans. by A. D. Caro, New York: Cambridge University Press.

NIETZSCHE, Friedrich (2007a). *İşte Böyle Dedi Zerdüşt*, çev. A. Cemal, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

NIETZSCHE, Friedrich (2007b). *Twilight of the Idols With Antichrist and Ecce Homo*, trans. by A. M. Ludovici, London: Wordsworth Classics of World Literature.

NIETZSCHE, Friedrich (2009). *Tan Kızıllığı Ahlaksal Önyargılar Üzerine Düşünceler*, çev. Özden Saatçi, İstanbul: Say Yayınları.

NIETZSCHE, Friedrich (2010a). *Güç İstenci*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları.

NIETZSCHE, Friedrich (2010b). *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları.

NIETZSCHE, Friedrich (2010c). *Tragedyanın Doğuşu*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

NIETZSCHE, Friedrich (2015). *Ahlakın Soy Kütüğü Üstüne Bir Kavga Yazısı*, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları.

ÖZKAN, Senail (2007). *Nietzsche Kaplan Sirtında Felsefe*, Ankara: Ötüken Yayınları.

PEARSON, Keith Ansel (1998). *Kusursuz Nihilist*, çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

ROBINSON, Dave (2000). *Nietzsche and Postmodernism*, New York: Totem Books USA.

STEINER, Rudolf (2004). *Nietzsche Özgürlük Savaşçısı*, çev. Sevinç Çekli, İstanbul: Omega Yayınları.

WEST, David (2008). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

WHITEHEAD, Alfred N (1978). *Process and Reality*, ed.by D. R.Griffin & D. W. Sherburne, New York: The Free Press.

WOLF, Abraham (2003). *Nietzsche’nin Felsefesi*, çev. Sebahattin Çevikbaş & H. Subhi Erdem, Erzurum: Babil Yayınları.